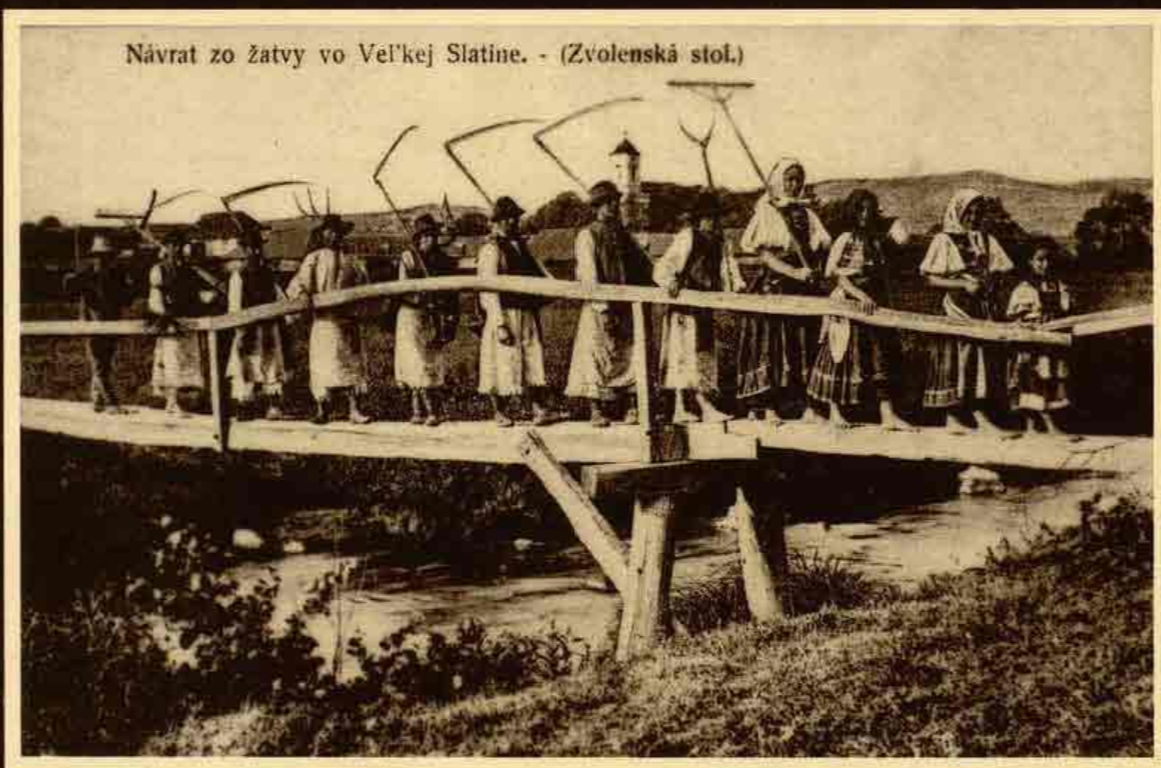

Slovenský národopis

1-2
38-1990

- Na obálke:* 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháš
4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY

Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín	8
Širovátka, Oldřich: Skupina, lid a národ v koncepcii folklóru	13
Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajach na Slovensku	19
Nikoličová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine	29
Radovanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia	35
Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom a spoločenskom živote slovenskej dediny	39
Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti	45
Beněš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formovanie skupín v dětských folklórních souborech	51
Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta v transmisii a tradícii folklórneho žánru	55
Slavkovský, Peter: Sezónni robotníci ako sociálna skupina	65
Kalavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska	71
Čukan, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci	83
Kardošová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období	91
Darulová, Jolana: Odras sociálnych skupín v ľudovej próze	99
Habovštiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátina ako prejav ich skupinovej odlišnosti	103
Bandić, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny	111
Frölec, Václav: Mikrostruktúra tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Moravě v 19. stolytí	117
Kovačevićová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945	135
Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sídelnom vývoji	150
Podoba, Juraj: Odras sociálnej štruktúry na vý-	

voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom vidku	160
Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá)	167
Méryová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života)	173
Kandert, Josef: Funkcie tzv. lepších rodín ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice	181
Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín	184
Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve	191
Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia	194
Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období	199
Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrohistorickom kontexte	205
Falfánová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť	215
Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti	224
Míchaľova, Káťa: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti	230
Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu	237
Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti	247
Vanovičová, Zora: K spoločenskej funkcii folklórnych humoristických postáv v meste	253
Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska	257
Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu	262
Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny	274
Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši	278
Salner, Peter: Na margo kolokvia	285
DISKUSIA	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektíve	287
Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca	292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozáznam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudovej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHLADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympóziu Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308

RECENZIE A REFERÁTY

Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písně (Soňa Burlasová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Něšťastné peníze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojtova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovetskom gorode (Zuzana Profantová)	319

СОДЕРЖАНИЕ

К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	

веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиции на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминанта в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукан, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Дарулова, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовштиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Микулаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мерова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраниова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковиерова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самостоятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтянова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сулитка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килианова, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубаилова, Мария: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Манн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоковия	285
ДИСКУССИЯ	
Лешчак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лешчак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Panonica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлошкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátka, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radovanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolklorensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenes	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kalavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštiak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevićová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenzierung in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertssysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammerberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlova, Kafa: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Corso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiačková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Salner, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Ethnofilm Čadca	292
Lužica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokoll aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgross für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305

Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgemein“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS

TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS	
Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátka, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radovanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kalavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Daruľová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštiak, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevićová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184
Paríková, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191
Chorváthová, Lubica: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194
Popelková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205
Falánová, Lubica: The cooperative trade and local community	215
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224
Michajlova, Kaťa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253

Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
DISCUSSION	
Leščák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Urban, Milan: Films about Folk Culture and Ethnofilm Čadca	292
Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Lužica, René: Ethnofilm and television programmes about folk culture	295
Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
REVIEWS	
After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Salutation to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
To the anniversary of M. Kasper (Milan Leščák)	305
The Conference entitled “Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
The IXth International Symposium of Ethnographia, Pannonica (Juraj Podoba)	306
The VIIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
From children’s books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašpariková)	308
BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bádania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrät spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonaľovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIA

SPOLKOVÝ ŽIVOT V LIPTOVSKOM MIKULÁŠI V ROKOCH 1830–1945

SOŇA KOVAČEVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V príspevku sa pokúsime zovšeobecniť poznatky, ku ktorým sme došli individuálnym výskumom dokladov o spolkovom živote a rôznych spoločenských organizáciách v sídle bývalej Liptovskej stolice v meste Liptovský Mikuláš v rokoch 1830–1945. Toto časové vymedzenie je určené začiatkami spolkového života v meste až do obdobia po druhej svetovej vojne, kedy došlo k odlišnej organizácii spolkového života. Časť, ktorú dnes publikujeme, tvorí vlastne záver širšieho elaborátu, ktorým výskum problematiky mienime uzavrieť. Východiskom výskumu sa stali uverejnené historické doklady, ktorých Pavol Stano v *Bibliografii Liptova* uviedol do 15 000.¹ Preto bola nevyhnutná ich eliminácia. Pre etnografa však väčšina cenných historických a literárnych údajov tvorila len podklad, pretože faktografii chýbalo ľudské a spoločenské pozadie. Ľudské dimenzie sa našli v novinových a časopiseckých článkoch, notickách, inzerátoch a biografických prácach z rokov 1840–1945. Boli to najmä Slovenské národné noviny, Sokol, Orol Tatranský, Národné noviny, Slovenské pohľady a Robotnícke noviny. Pri anotovaní sme sa však neobmedzili len na noticky o Liptovskom Mikuláši, ale záujem sme obrátili aj na jeho okolie, pretože Mikuláš ako sídlo stolice určoval i jej život, najmä však v strednom a hornom Liptove.² Doklady o spolkovom živote medzivojnového obdobia (1918–45) sa opierajú najmä o rozhovory s pamätníkmi, o rodinné albá ako aj vlastné spomienky.

Výskumom sa problematika rozrastala a hrozila pohltiť cieľ, bola potrebná eliminácia. Najdôležitejšie problémy, na ktoré sme pri výskume narazili, predkladáme a pokúsime sa na ne aj odpovedať:

– Prečo a ako počiatky spolkového života v Mikuláši súvisia s liptovským kultúrnym a remeselníckym zázemím.

– Nakoľko osobnosti, akými boli G. Fejerpataky-Belopotocký a M. M. Hodža vplývali na počiatok a rozvoj spolkového života L. Mikuláša a Liptova vôbec (premise, z ktorej vychádzala literárna história), alebo či tieto počiatky súvisia aj s celkovým ekonomicko-spoločenským vývinom a situáciou mesta a stolice.

– Či v spolkovom živote boli určujúce umelecko-osvetové inštitúcie, alebo aj ďalšie, akými boli spolky hospodárske, peňažné, turistické, športové, zdravotné, hasičské. Nakoľko tieto boli špecificky slovenské alebo ako súviseli s celkovým vývinom Uhorska a strednej Európy.

– Ako prebiehala transmisia kultúrnej, osvetovej a ekonomickej spoločenskej činnosti zo sídla stolice smerom na vidiek a naopak.

– Nakoľko sa spolkového života zúčastňovali liptovskí zemaní a mikulášske i vrbické ženy (zo susednej Vrbice, ktorá do r. 1923 bola samostatnou obcou).

– Či a nakoľko sledovaný spolkový život prebiehal v uzavretom slovenskom prostredí, alebo bol aj výsledkom dotykov a prelínania so spolkami maďarskými, nemeckými, príp. židovskými. Za akých okolností sa tieto etnické a náboženské odlišné spolky do seba uzatvárali a kedy sa otvárali iným.

– Kedy tvorivosť spolkového života prerástla vo vedomí na individuálnu umeleckú a vedeckú tvorbu.

– Kedy a s akým dôsledkom sa prejavila rozdrobenosť spolkového života a jeho závislosť od politických strán.

Datum u. Tag.	Feste und Namen.		Tages- Zahl.	U. M. U. M.		Mittlere 3. im wahren Mittage.	Sternzeit im mittlern Mittage.	Russen u. Griechen. 1847. August.	Juden. Eul. 5607.	Türken. 1263. Ramadan.				
	Protestanten.	Katholiken.		Hamburg. Kluth Gibe	U. M. S.						S. M. S.			
1 Mittwoch	Egidius	Egidius	244	122	4.57.	9.15.	12. 0. 1.	10.39.58.	20 Samuel	20 Samuel	21			
2 Donnerstag	Abfalom	Nabel	245	121	5.58.	10.14.	11.59.42.	10.43.54.	21 Thaddäus	21 Thaddäus	21			
3 Freitag	Manfuctus	Manfuctus	246	120	7.15.	11.31.	11.59.23.	10.47.51	22 Agatha	22 Agatha	22 Dschuma			
4 Sonnabend	Confit. Fest	Mose	247	119	8.42.	1. 0.	11.59. 4.	10.51.47.	23 Lupus	23 Sabbat	23			
36. Woche.			Luc. 17, 11—19.		Luc. 17.		☾ Am 1. um 10 U. 4 M. Abend.		Matth. 22.		Deut. 21, 10—25. Sef. 54, 1 ff.		31. Eurr.	
5 Sonnt. C	14. n. Erin.	15. n. Pfingst.	248	118	9.46.	2. 4.	11.58.44.	10.55.44.	24 Eusebius	24 Susanne	24			
6 Montag	Ragnus	Ragnus	249	117	10.44.	3. 0.	11.58.24.	10.59.40.	25 Barthol.	25	25			
7 Dienstag	Regina	Regina	250	116	11.28.	3.45.	11.58. 4.	11. 3.37.	26 Adrian	26 Semiram.	26			
8 Mittwoch	Mar. Geb.	Mar. Geb.	251	115	12.12.	4.30.	11.57.44.	11. 7.34.	27 Pömenus	27 Sibylla	27 Nacht d. U- [macht			
9 Donnerstag	Sibonia	Sorgonius	252	114	12.43.	4.58.	11.57.24.	11.11.30.	28 Mose	28	28			
10 Freitag	Putheria	Putheria	253	113	1.14.	5.30.	11.57. 3.	11.15.27.	29 Joh. Enth.	29 Fasten [M.	29 Dschuma			
11 Sonnabend	Abraham	Abraham	254	112	1.43.	6. 0.	11.56.43.	11.19.23.	30 Alexander	30 15608 Tisri	30			
37. Woche.			Matth. 6, 24—34.		Luc. 14.		☽ Am 9. um 4 U. 37 M. Nachm.		Matth. 25.		Deut. 21—29, 8. Sef. 60, 1 ff.		35. Eurr., 1—41.	
12 Sonnt. C	15. n. Erin.	16. n. Pfingst.	255	111	2.14.	6.30.	11.56.22.	11.23.20.	31 Gürtel M. E Septemb.	22 Neuj.*	1	} Schewi. Großer Beiram		
13 Montag	Amatus	Macrobis	256	110	2.44.	7. 0.	11.56. 1.	11.27.16.	1 Simeon	3 Fast. Geb.	2			
14 Dienstag	+ Erhöb.	+ Erhöb.	257	109	3.15.	7.30.	11.55.41.	11.31.13.	2 Ramant.	4	3			
15 Mittwoch	Quatember	Quatember	258	108	3.57.	8.14.	11.55.19.	11.35. 9.	3 Anthinus	5 Fasten	4			
16 Donnerstag	Euphemia	Euphemia	259	107	4.43.	9. 0.	11.54.58.	11.39. 6.	4 Babylus	6	5			
17 Freitag	Lambert	Lambert	260	106	5.30.	9.47.	11.54.37.	11.43. 3.	5 Zachar. Ev.	7 Fasten	6	Dschuma		
18 Sonnabend	Titus	Thom. v. B.	261	105	6.29.	10.46.	11.54.16.	11.46.59.	6 Michael G.	8 Sabbat	7	Tod d. Gmf.		
38. Woche.			Luc. 7, 11—17.		Matth. 22.		☽ Am 17. um 8 U. 10 M. Abend.		Matth. 15.		Deut. 29, 9 u. 30. Sef. 61, 10 ff.		63. Eurr.	
19 Sonnt. C	16. n. Erin.	17. n. Pfingst.	262	104	7.58.	12.14.	11.53.55.	11.50.56.	7 Sazon	9	8			
20 Montag	Calirtus	Prisca	263	103	9.18.	1.32.	11.53.34.	11.54.52.	8 Mar. Geb.	10 Berjöhn.- [Fest]	9			
21 Dienstag	Matthäus	Matthäus	264	102	10.27.	2.45.	11.53.13.	11.58.49.	9 Joachim	11	10			
22 Mittwoch	Moris	Mauritius	265	101	12.16.	3.32.	11.52.52.	12. 2.45.	10 Renodora	12 Abadias	11			
23 Donnerstag	Thecla	Polyrena	266	100	11. 2.	4.20.	11.52.31.	12. 6.42.	11 Theodora	13	12			
24 Freitag	Joh. Empf.	Joh. Empf.	267	99	12.42.	5. 0.	11.52.10.	12.10.38.	12 Anthonius	14	13	Dschuma		
25 Sonnabend	Cleophas	Cleophas	268	98	1.13.	5.30.	11.51.49.	12.14.35.	13 Cornet S.	15 Sabb. Rbh.	14	Gücl. L.		
39. Woche.			Luc. 14.		Matth. 9.		☽ Am 24. um 3 U. 15 M. Nachm.		Luc. 5.		Deut. 31. Sef. 55, 6.		61. Eurr.	
26 Sonnt. C	17. n. Erin.	18. n. Pfingst.	269	97	1.47.	6. 4.	11.51.29.	12.18.31.	14 + Erhöb. E	16 2. Fest*	15	Gücl. L.		
27 Montag	Eof. Dam.	Eof. Dam.	270	96	2.30.	6.46.	11.51. 9.	12.22.28.	15 Nicetas	17 Abdiel	16	Ged. d. Schl. [v. Dhub		
28 Dienstag	Wenceslaus	Wenceslaus	271	95	3.14.	7.30.	11.50.48.	12.26.25.	16 Euphemia	18	17			
29 Mittwoch	Michael	Michael	272	94	4. 0.	8.15.	11.50.29.	12.30.21.	17 Quatemb.	19 Abdon	18			
30 Donnerstag	Hieronym.	Hieronym.	273	93	4.46.	9. 3.	11.50. 9.	12.34.18.	18 Eumenius	20	19			

Kalender.]

Sonnen-
Auf- u. Untergang.

Aufg.	Untg.
3. 11. 22.	11. 22.
4. 5. 12.	6. 46.
5. 5. 14.	6. 44.
6. 5. 16.	6. 42.
7. 5. 18.	6. 39.
8. 5. 19.	6. 37.
9. 5. 21.	6. 35.
10. 5. 23.	6. 32.
11. 5. 24.	6. 30.
12. 5. 26.	6. 27.
13. 5. 27.	6. 25.
14. 5. 29.	6. 24.
15. 5. 30.	6. 22.
16. 5. 32.	6. 20.
17. 5. 33.	6. 17.
18. 5. 35.	6. 15.
19. 5. 36.	6. 13.
20. 5. 37.	6. 11.
21. 5. 39.	6. 8.
22. 5. 41.	6. 6.
23. 5. 42.	6. 4.
24. 5. 44.	6. 1.
25. 5. 46.	5. 59.
26. 5. 47.	5. 57.
27. 5. 49.	5. 54.
28. 5. 51.	5. 52.
29. 5. 53.	5. 50.
30. 5. 54.	5. 47.
31. 5. 56.	5. 45.
32. 5. 57.	5. 43.
33. 5. 58.	5. 41.

XXV

Waaage.]

September 1847.

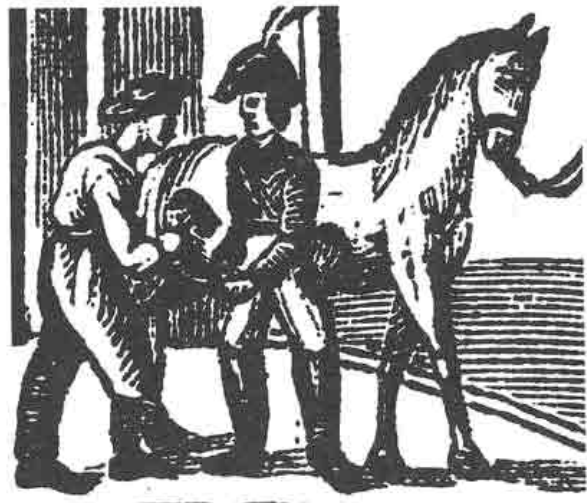
[September.]

Rondes
Auf- u. Untergang.

Aufg.	Untg.
1. 11. 22.	11. 22.
2. 11. 23.	11. 21.
3. 11. 24.	11. 20.
4. 11. 25.	11. 19.
5. 11. 26.	11. 18.
6. 11. 27.	11. 17.
7. 11. 28.	11. 16.
8. 11. 29.	11. 15.
9. 11. 30.	11. 14.
10. 11. 31.	11. 13.
11. 11. 32.	11. 12.
12. 11. 33.	11. 11.
13. 11. 34.	11. 10.
14. 11. 35.	11. 9.
15. 11. 36.	11. 8.
16. 11. 37.	11. 7.
17. 11. 38.	11. 6.
18. 11. 39.	11. 5.
19. 11. 40.	11. 4.
20. 11. 41.	11. 3.
21. 11. 42.	11. 2.
22. 11. 43.	11. 1.
23. 11. 44.	10. 59.
24. 11. 45.	10. 58.
25. 11. 46.	10. 57.
26. 11. 47.	10. 56.
27. 11. 48.	10. 55.
28. 11. 49.	10. 54.
29. 11. 50.	10. 53.
30. 11. 51.	10. 52.

[Libra.]

Kosec a kováč, xylografie z väzby kalendára Domová pokladnica na rok 1847. Ryl viedenský rytec L. Hahn pred 1847. Oba úkony práce sú síce dobove stvárnené ale charakterizujú úkony známe na celom Slovensku.

– Kedy došlo k preferencii jedných spolkov nad druhými a čo takáto výlučnosť znamenala pre ďalší celkový kultúrny vývin Mikuláša.

*

Na začiatku spolkového života (roky 1828–1840) *vzťah Mikuláš a vidiek* mal už svoje vnútorné zákonitosti. V dobe protireformácie, keď zrušili mikulášsku školu a faru, ktoré mali renesančné tradície, učitelia a farári odišli do vyhnanstva do cudziny alebo do susednej Paludze, kde fungoval artikulárny kostol a škola (v priebehu rokov sa rozrástla na nižšie gymnázium).³ Okolo týchto ustanovizní sa zgrupovala časť lipťovskej inteligencie, ktorá v Mikuláši nemala uplatnenie. *F e j e r p a t a k y*, zeman, žijúci v Paludzi, mal do školy otvorený prístup, podobne ako ostatní zemianski, remeselnícki a nadaní roľnícki mládenci a dievčatá z okolia. Jeho jazykové vzdelanie a knihárske remeslo, ktorému sa vyučil u otca, mu uľahčovali cesty po strednej Európe (Bratislava, Levoča, Viedeň, Pešť, Praha).⁴ Tu na základe tradícií rodičovského domu i školy vnímal a prehodnocoval nové poznatky týkajúce sa jeho remesla, knižnic a divadiel, ktoré mohol sledovať po česky, nemecky, maďarsky i latinsky. Na nových pôsobiskách si začal uvedomovať význam knihy a divadla pre povznesenie spoločnosti.

Liptovský Mikuláš si ako miesto pôsobenia

nezvolil náhodne, ale ako lokalitu, kde v blízkosti rodiska mohol rozvíjať nielen knihárske remeslo, ale realizovať aj založenie prvej knižnice a divadla (1828–1830). Ani M. M. H o d ž a neprišiel sám, ale po odmietnutí pozvania J. Kollárom ho pozvali Mikulášťania. Teda v oboch prípadoch prostredie bolo určujúce. To prostredie, v ktorom prebiehal proces prechodu remeselnej výroby na výrobu manufaktúrnú a prerod vidieckeho poddanského trhového mestečka na kultúrne a správne centrum Liptova. Počiatky tohoto prerodu sú hlbšie a začínajú v dobe jozefínskych reforiem, kedy sa niektorí lipťovskí zemepáni nepostavili proti týmto nariadeniam, ale začali ich realizovať. Rodina Pongráczovcov, ktorým patrilo mesto, napomáhala rozvoju remesiel a obchodu, čo viedlo i k usadzovaniu židovských kupcov z Moravy. Szentiványi zase v obciach Horného Liptova, ktoré mu patrili, organizoval prvé murárske a tesárske čaty, ktoré odchádzali stavať Budapešť.⁵ Reorganizácia hrádockého komorského lesného hospodárstva priviedla zase časť obyvateľstva k racionalizovaniu drevárstvu, piliarstvu a pltníctvu. Tieto základné zamestnania potom viac ako celé storočie určovali ekonomický a spoločenský život Mikuláša a Liptova. Preto spolkový život nemožno odvíjať len zo snáh štúrovskej generácie, ale i z okolností, ktoré podnietili myšlienku štúrov-

◁ *Kalendárium a hlavička mesiaca september z lipského ilustrovaného kalendára na r. 1847. Tlačila známa lipská officina Brockhaus. Kalendár obsahoval údaje o sviatkoch jednotlivých náboženstiev, informácie o obchode, kultúre, výrobe, železničných a lodných spojoch v Európe ako i burzové údaje a prevody mier a váh používaných v jednotlivých krajinách Európy. Preto ho v Uhorsku objednávali aj luteránski a židovskí obchodníci ovládajúci nemčinu.*

O Z N A M Y.

Oznam.

Nížepodpísaný mám česť ct. obecnstvu oznámiť, že u mňa k dostaniu sú tieto hospodárske mnou dopestované plodiny:

1. Najvčasnejšie a najvýdatnejšie zemiaky „Wermondky“, ktoré predávaly sa lauského roku po 1.50 kr. funt, sú u mňa..... 25 kr. 1 kgr.
2. Zemiaky „Bovina“..... 20 kr. 1 kgr.
3. Zemiaky „Climacx“..... 10 kr. 1 kgr.
4. Zemiaky „Ruzovky“..... 15 kr. 1 kgr.
5. Zemiaky „Obrovky“..... 20 kr. 1 kgr.
6. Fazula kanadská..... 25 kr. 1 kgr.
7. Fazula lilavka..... 15 kr. 1 kgr.

Slov. Pravno, 29. marca.
(Tót Próna).

Ferd. Jesenský,
učiteľ.

Ponuka rôznych odrôd zemiakov a fazule na sadenie poukazuje nielen na druhy obľúbené na Slovensku, ale i na ich názvy. Inzerát Národných novín 1875.

skej generácie o potrebách spolkového života. A ani stanovy nových spolkov, správanie sa členov navzájom, úloha žien v nich a rôzne druhy zábav nevznikli naraz, ale vyrástli z tradícií miestneho remeselníckeho života a stáročia dodržiavaných cechových predpisov a návykov.⁶

Spolkový život bol od začiatkov v Mikuláši i celom Liptove *mnohoznačný*. Ruka v ruke kráčaťo zakladanie a pôsobenie spolkov divadelných, čitateľských, peňažných, rôznych ochranných ustanovizní i turistických podujatí. Komplexný program povznesenia vtedajšej spoločnosti sa totiž mohol uskutočniť len všestranným rozvojom človeka. Ale tieto snahy necharakterizovali len slovenských štúrovcov a konkrétne Mikuláš, ale existovali v strednej Európe, najmä však vo veľkých mestách, akými bola Viedeň, Praha, Budapešť i Bratislava, kde nové druhy práce vyžadovali vzdelaného človeka. Vzory existovali vo vyspelých kapitalistických krajinách. Napr. v Anglicku, Francúzsku.⁷

O Z N A M Y.

The Singer Manufacturing Co^o
v New-Yorku

najväčšia svetová továrňa na

ktorá bola 120 čestnými cenami pre dobrotu svojich strojov vyznamenaná.

Oznamuje týmto ct. obecnstvu, že sklad všetkých svojich strojov pánu

Jozefovi Houdek,
v Ružomberku

ku predaju sverila a prosí ct. obecnstvo, aby sa objednávky na zmienenú firmu priamo zasielali, ktorý jich čo najsprávnejšie a najľahšie z našej zásoby k úplnej spokojnosti obecnstva prevedie.

Firma Jozef Houdek z Ružomberka informuje o možnosti kúpy šijacieho stroja značky Singer z Ameriky. Šijacie stroje „ševky“ znamenali prevrat v spôsobe šitia a postupne sa dostávali nielen do dielni profesionálnych krajčírov, ale ako pomôcka i do vidieckych domácností. Inzerát Národných novín 1875 č. 113.

V rozvíjaní týchto ekonomických a celospoločenských intencií sa *Mikuláš stal dôležitý z viacerých dôvodov*. Bol sídlom stolice s kultúrnymi renesančnými a reformačnými tradíciami, čo charakterizovalo aj jeho širšie zázemie. Stolica na čele so stoličným výborom zastupovala vládnú moc. Ale výborníkmi boli nielen zemani, ale i mešťania, obchodníci, duchovenstvo pochádzajúce z roľníckeho, pastierskeho a drevárskeho vidieka. V rámci zasadania výboru existovali protirečenia, ale do rakúsko-uhorského vyrovnania členovia výboru zväčša našli spoločnú reč. Spoločné uznesenia sa týkali vyučovacieho jazyka v cirkevných školách (čo znamenalo i prijatie slovenčiny), pripustenia úradného jednanja v dvoch alebo troch rečiach na stoličnom výbore (vrátane slovenčiny), politickej orientácie v r. 1848, zakladania spolkov striedmosti, sporiteľní, knižníc, divadiel a pod. Preto bolo častým javom, že paralelne s Mikulášom sa patričné spolky zakladali i na vidieku. Napríklad: vo Važci mali

O Z N A M Y.

V dielni hospodárskych strojov

Ladislava Gubicz-a

Pešlbudín, Leopoldova ulica číslo 41

(Lipót-utca 41 sz.)
možno za ľavnú ce-
nu kúpiť

veterné a viace
riečice,
potom vyznačené v
dobrom chyre stoj-
acie

Gubiczove pluhy,
brány (extirpator)

v železných a drevených rámoch možno tiež vždy
najst hotové na sklade.

Cenník na žiadosť
posielam frankovane

V poslednej tretine 19. stor. pluhy, drevené i železné brány a vejačky na Slovensko dodávala budapeštianska firma Ladislava Gubiczu. Inzerát Národných novín 1875 č. 55.

knížnicu už r. 1840, spolky striedmosti založili r. 1846 naraz v Mikuláši, Važci, Hybiach, Trnovci; prvú obecnú sýpku v Trnovci r. 1865.⁸ Murárske dediny boli neskôr medzi prvými, ktoré zaviedli elektrinu, vodovod a založili potravinové družstvá. Transfer novôt zo stoličného sídla na vidiek zabezpečovali učители, farári, lekári, povozníci, remeselníci, murári, neskôr i robotníci a slúžky – slovom všetci, ktorí pôsobili v Mikuláši alebo iných mestách a vrátili sa na liptovský vidiek. A naopak, keď Mikuláš niektorú z úloh nemohol plniť, prevzal ju na seba vidiek (napr. za protireformácie vedúca úloha školy pripadla Paludzi a Hybiam).

V meruôsmych rokoch sa spolkového života účastnila nielen slovenská mikulášska inteligencia a huštácki remeselníci (štvrt mesta, do konca 19. stor. samostatná obec), ale i viacerí liptovskí zemaní, ktorí sa natoľko zapísali do nášho národného života, že ich zemiansky pôvod dnes už nik neberie do úvahy (napr. G. Fejerpataky, J. Guoth, J. Lehocký, Hroboňovci, Matúškovci). Väčšina ich aktívne spolupracovala i pri zakladaní spolku Tatrin a mnohí v Liptove, Turci i na Orave patrili medzi Fejerpatakyho komisionárov (distribútorov). Rozpory začali v r. 1848, keď sa časť stoličného zemianskeho úradníctva pridala ku

Stroje na mlátenie obylia

systemu palcového (Rundstiften-System)

odporúčajú

Bratia Makovický v Ružomberku.

Tieto stroje pracujú ticho a tak ľahko, že nepožadujú viacej sily ako pri sečkoviciach.

Cena jedného stroju, na ktorom môžu sa vymlátiť za hodinu 3 miery obylia, stojí tu **105 zl.**

Podobne obstará sa tu každý druh hospodárskych strojov. (4—1)

Prvé mlátačky sa do Liptova dostali prostredníctvom ružomerskej firmy Bratia Makovický. Inzerát Národných novín 1876 č. 83.

košutovcom. Ale aj tu liptovská spolupatričnosť často stála vyššie ako politikum a matkám sa podarilo pomocou rodinných zemianskych konexii synov a otcov dostať z väzenia.⁹ Revolučnosť liptovských zemanov v r. 1848 nie je miestnym špecifikom, existovala i inde v Uhorsku. Dnešná maďarská historiografia túto okolnosť pripisuje skutočnosti, že uhorská buržoázia nebola natoľko silná, aby sama revolučné myšlienky uskutočnila, a preto sa spojila so zemianstvom, z ktorého pochádzala veľká časť inteligencie.¹⁰ Odpadlíctvo liptovských zemanov sa v najväčšej miere prejavilo po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, keby šovinisticky zameraná história dokazovala, že na „Horniakoch“ všetka šľachta je maďarská, sedliaci sú Slováci a remeselníci Nemci. V období medzi I. a II. svetovou vojnou väčšina liptovských zemanov ostala žiť vo svojich donačných dedinách, časť ich vstúpila do československých štátnych služieb a zapísala sa na domáce školy. Boli aj takí, čo odišli do Maďarska, ale so starou vlasťou a svojimi rodinami udržiavali styk. Viacerí, žijúci v Pešti i na Slovensku, svojimi odbornými prácami prispeli k poznaniu kultúry Slovenska. Po r. 1945 sa na základe rečových znalostí a štúdia doma i v zahraničí včlenili do našej kultúry natoľko, že dnes nikto neuvažuje o ich zemianskom pôvode, ale

**Pluhy, ruchadlá
Zugmayerovské a Vidacsovské,
exstirpatory,
sádra (gyps), dateli-
nové semená.**

**Všetky možné metrické
miery, váhy a minciere.**

K dostaniu sú za najlevnejšiu cenu
u nižepodpísaného.

Podobne tiež prevezme sa repa-
ratúra výšuvodených nástrojov.

V Turč. Sv. Martine.

Sámuel Ďarmek,
strojník.

(6—2)

*Metrické miery a váhy zaviedli v Rakúsko-Uhor-
sku 1. 1. 1876. Spolu s poľnohospodárskymi
strojmi ich predávala strojnica firma S. Ďarmek
v Martine. Inzerát Národných novín 1876.*

berie ich za Slovákov pochádzajúcich z Liptova,
Turca, Oravy, Spiša a pod.¹¹

V súčasnosti ešte prevláda mienka, že ženy na
Slovensku charakterizovala v minulosti vo verej-
nom živote pasivita a pomerne veľká nevzdelan-
nosť. Hĺbkové sondy do spolkového života Miku-
láša ukazujú opak. Počiatok tejto aktivity možno
vidieť v skutočnosti, že zemianky po otcovi alebo
manželovi mohli prevziať majetok a ho spravovať.
Práve tak tomu bolo i u remeselníckych žien, ktoré
po manželovej smrti mohli viesť dielňu. Za života
mužov a otcov sa zemianky aktívne zúčastňovali
spoločenského i literárneho života a remeselnícky
obchodovania i spoločenských povinností, súvi-
siacich s voľbou cechmajstra a fašiangovými zába-
vami.¹² Takýto postoj mikulášskych žien a dievčat
vo verejnom živote v 1. pol. 19. stor. pramenil aj
vo vzdelaní, ktoré nadobúdali od konca 18.

storočia spolu s chlapcami v miestnej vrúbicko-mi-
kulášskej škole. Preto neprekvapuje ani ich účasť
vo Fejerpatakyho divadle, autorstvo smelých no-
vinových článkov o potrebe dievčenskej školy, ich
herecká, novinárska a pedagogická činnosť v 60.
rokoch 19. storočia. Najznámejšou predstaviteľ-
kou týchto podujatí sa stala dcéra M. M. Hodžu
Marina M. Hodžová. Ale boli i desiatky
ďalších, ktoré aktivizovali mikulášsky život. V ro-
koch 1830–48 na javisku stálo 11 žien a dievčat,
v r. 1861–1909 145.¹³ Revolučný a pokrokový
postoj mikulášske ženy preukázali aj v rozhodujú-
cich politických situáciách. Bolo tomu tak nielen
v roku 1848, ale i počas matičných a memorando-
vých osláv v Mikuláši, na oslavách Národného
divadla v Prahe r. 1916, na Prvého mája i v októbri
1918. Podobne tomu bolo i v rokoch vojny a po
vojne, kedy ako členky Červeného kríža a Masa-
rykovej ligy proti tuberkulóze spolu s hasičmi
udržiavali styk s odbojom.¹⁴ V medzivojnovom
období bola v rukách žien väčšina kultúrnych
a dobročinných spolkov Mikuláša a Liptova.
Vzhľadom na tento historicky pokrokový zástoj
mikulášskych žien a ich vzdelanosť boli vybraté na
prvý povojnový Medzinárodný kongres o voleb-
nom práve žien za Československo dve Mikuláš-
tanky.¹⁵

Napriek tomu však mikulášske a vôbec liptov-
ské dievčatá sa začali na vysoké školy zapisovať až
v 30. rokoch 20. storočia. Na učiteľský ústav ich
však posielali už v 2. pol. 19. stor. a gymnázium
navštevovali od jeho založenia v Mikuláši (1912).
Avšak nešetřili peniaze na dievčenské domáce
a zahraničné školy, kde sa frekventantky učili reči,
rozumieť umeniu a verejne vystupovať. Ale vysoké
školy a zamestnanie žien mimo domácnosti
považovali za narušenie rodinného života. Tento
názor mikulášskej spoločnosti na pôsobenie a úlo-
hu žien v spoločnosti stál v rozpore s presvedčením
ich predchodkýň, ktoré vybojovali prvú slovenskú
dievčenskú školu v Mikuláši už v r. 1848.¹⁶

V Mikuláši žili popri sebe Slováci, Maďari,
Nemci; evanjelici, katolíci, židia; garbiari, ob-
chodníci, roľníci, pltníci, povozníci, robotníci.
Etnicky a často aj nábožensky odlišné spoločen-
stvá obývali ešte zač. 19. stor. samostatné štvrte
alebo ulice, ktoré mali pôvodne i vlastnú samo-
správu na čele s richtárom. Centrá mali pri
kostoloch a školách.¹⁷ Túto rozdrobenosť spájala
stoličná správa, ktorá sídlila v stoličnom dome
postavenom v strede mesta. Mestskí výborníci
určovali ekonomicko-spoločenský i kultúrny tón
pre všetky štyri štvrte (Mikuláš, Mikulášsky Huš-
ták, Vrubicu a Vrúbický Hušták). K zjednoteniu

Telegramm.

Lipsko, 12. augusta 1876.

Pánu Šimonovi Glücksthal v Turč. Sv. Martine.

Odmeňujúca komissia lipskej politechnickej spoločnosti udelila z tých 15 výstavníkov, ktorí súčastnili sa pri súbežnom áití na ševkách, jedine

Singerovej Manufacturing Co., v New-Yorku

najvyššiu cenu,

čestný diplom so zlatou medaillou

za najlepšie ustrojenie jích rodinných ševôk a najvýtečnejšie vyvedenie všetkých daných prác.

G. Neidlinger,

generálny agent Singerovej Manufacturing Co., v New-Yorku.

Ako agent Singerovej Manufacturing Co. mám spomenuté vyznačené ševky vždy na sklade a preto môžem z fabričnej ceny 15% rabatt povoliť.

Šimon Glücksthal.

Singerove šijacie stroje „singerky“ sa v poslednej tretine 19. stor. na severné Slovensko dostávali z Ameriky prostredníctvom Lipska a martinského obchodníka Šimona Glücksthala. Inzerát Národných novín 1876, č. 103.

mesta dochádzalo postupne od konca 19. do zač. 20. stor., čo však neznamenal, že zmizli názvy ulíc a štvrtí. Jednotlivé národnosti a náboženstvá mali svoje spolky, ktoré buď stáli proti sebe (najmä slovenské a maďarské), alebo sa aj spájali v spoločných vystúpeniach (náboženské v divadelných predstaveniach i pri vystupovaní spevokolu). Existovali však aj spolky a ustanovizne, kde pôsobili obyvatelia všetkých národností a náboženstiev pospolu (napr. v turistických a športových spolkoch, v Uhorskom červenom kríži i hasiči počas ohňa a povodne).

Pri sledovaní kultúrneho vývinu Mikuláša sa obyčajne brali do úvahy len spolky slovenské, a najmä evanjelické, čím došlo k značnému skresleniu miestnej kultúry. Hlbšie sondy však ukazujú, že aj napriek spolkovkej diferenciacii existovali medzi spolkami i obyvateľstvom kontakty, ktoré za určitých okolností potláčali národnú, náboženskú i politickú odlišnosť. Kontakty vyrástli z potrieb koexistencie, založenej na doplnujúcej sa deľbe práce, na styku obyvateľstva pri predaji a kúpe, na úradoch, na ulici i na pracovis-

ku. Kaviarne, cukrárne, krémy a trhy boli ďalším zdrojom spoločných stretaní a informácií, podobne ako aj noviny, ktoré do čitateľských spolkov prichádzali v dvoch alebo troch rečiach.¹⁸ A práve túto vzájomnú informovanosť, ktorá mala dosah aj na spolkový život, oficiálne rozboru väčšinou zamlčovali, alebo jednostranne skresľovali. Ukážkou koexistencie a vzájomných kontaktov sú nielen programy Dobrodeja, spevokolu Tatraň a Mestského kasína, ale i inzeráty obchodníkov, ktorí hľadali učňov a pomocníkov znalých troch rečí.¹⁹ Aj evanjelická slovenská škola poriadala rečové kurzy, ktoré mali mládeži z okolia uľahčiť orientáciu v práci a umiestnení.

K spolkovkej diferenciacii podľa spoločenskej príslušnosti postupne dochádzalo od začiatku 20. stor. Na prelome storočia vystupovali v divadelných predstaveniach pospolu garbiarski robotníci s mikulášskymi obchodníkmi, podnikateľmi a úradníkmi. Stávalo sa, že na počiatku kryštalizácie robotníckeho hnutia jednotliví členovia, režiséri a dirigenti robotníckych spolkov vystupovali aj v spolkoch meštianskych a cirkevných.²⁰ Pri

Niečo zo zdravotníctva.*

Ludský organizmus — fabrika.

Niže uvedený obraz znázorňuje zažívacie funkcie v podobe fabrickej práce.

Jedlo dirigujú pery a jazyk do prvej miestnosti fabrickej (ústa), v ktorej ostrými čakami a kiahnicami opatrení robotníci (zuby) ho rozsekajú a potľú na drobno. Aby rozdrobenie mohlo byť čím intenzívnejšie a aby sa stalo čím klzkejším, slinové žlázy stále kropia slinami. Dobre rozomleté a slinami pomiešané jedlo svalstvo hltana diriguje do pažeráka. Vysoký fuzatý robotník (pažerák) po troške potiška obsah cez malý otvor do priestrannej nádoby (žalúdka),

Z časopisu „Boj o zdravie“. Predplatné na rok 10 Kč, administrácia v Lipt. Sv. Mikuláši.

Schéma zažívacieho traktu z časopisu zdravotníckej osvety „Boj o zdravie“, ktorý redigoval MUDr. I. Stodola a vydávala v Mikuláši Masarykova liga proti tuberkulóze. Schému i vysvetľujúci text používali pri osvetových prednáškach lekári a učitelia v názornom vyučovaní v školách.

Činnosti spolkov striedmosti napomáhali rôzne osvetové pomôcky, ktoré zostavovali i štúrovci. Hlavička antialkoholickéj brožúry J. Andraščíka: Šenk pálenčený 1845.

sledovaní pôsobenia a rozvoja robotníckych spolkov, divadiel i potravinových družstiev, by sa bez poznania tejto nadväznosti skreslil obraz vývinu i počiatkovej orientácie robotníckych ustanovizní.

Otázky tvorivosti umožňuje sledovať repertoár rôznych podujatí a rast počtu osobností pochádzajúcich z Mikuláša, ako aj kritika Martinčanov na mikulášsku spolkovú činnosť. Programy divadiel, hudobných a zábavných večierok, plesov i zábav prezrádzajú, že Mikulášťanom v prvom rade išlo o radosť z tvorivého účinkovania a o pobavenie.²¹ Výnimku tvorili didakticky zamerané školské náboženské a robotnícke vystúpenia. Východiskom boli nielen slovenské a slovanské hry a hudobné kompozície, ale aj divadlá a skladby nemecké, francúzske, talianske, ba aj výber z vienského a budapeštianskeho zábavného repertoáru. Koncom 19. stor. martinický kritik v Slovenských pohľadoch túto orientáciu kritizoval ako neumeleckú a nenárodnú.²² Ak však berieme do úvahy zameranie Mikuláša na medzinárodný obchod a s tým spojenú orientovanosť na spoznávanie nových technologických postupov, stávajú sa pochopiteľné aj vkusové normy členov jednotlivých

V medzivojnovom období proti alkoholu brojila lekárska osвета i kalendáre. Burcujúca grafika z Tranovského kalendára 30. rokov 20. stor.

Museum.

Len krátky čas
k videniu.

Len krátky čas
k videniu.

Čtenému obyvatelstvu Turč. Sv. Martina a okolia uvádzam uctive v známosť, že moje museum a zoologické oddelenie bude možno vidieť počnúc od pondelku každodenne až do skončenia veľkonočných sviatkov.

Javisko na námestí.

Uctive pozýva
T. Kullmann,
majiteľ museuma.

*Medzi obľúbené spoločenské udalosti miest a mes-
tečiek patrila návšteva kočovných panoptík a zve-
rincov. Inzerát Národných novín 1875.*

vých spolkov, a tým aj výber repertoáru divadiel a koncertov. Koncom 19. a zač. 20. stor. orientácia Mikuláštanov nielen na Slovensko, Uhorsko a Slovanov, ale vôbec na svet, spôsobila, že tu hlasisti a sociálni demokrati podobne ako v Ružomberku mali väčší vplyv ako v Martine.

Keď mládež odchovaná mikulášskym spolko-
vým životom odišla na vyššie školy (často do
zahranicia, tam, kde ich dedovia chodievali na
vandrovku) na základe nadania, odborného ško-
lenia a vytrvalosti zdedenej po predkoch, sa radosť
z tvorivosti a zábavy premieňala na cieľavedomú
umeleckú, technickú a politickú tvorbu, ktorou sa
Mikuláš zapísal do vrcholov celonárodnej kultúry
(napr. v hudbe: Juraj Tranovský, J. Levoslav
Bella, Karol a Miloš Ruppeldt, Dušan Pálka;
v literárnej vede: Milan Pišút, Rudo Brtáň;
v technike: Aurel Stodola; v demografii: Emil
Stodola; vo výtvarnom umení: P. Bohúň, N.
Klemens, K. Sokol; v politike: J. Kello, M. Sokol,

O Z N A M Y.

Dňa 28. februára

MAŠKARNÍ BÁL

Turč. Sv. Martine.

Obleky sú k dostaniu v
byte p. Baltazára Thomku
dňa 26., 27. a 28. febr.

*Masky na fašiangový maškarný bál požičiaval r.
1876 v Martine Baltazár Thomka. Inzerát v Ná-
rodných novinách 1976 č. 22.*

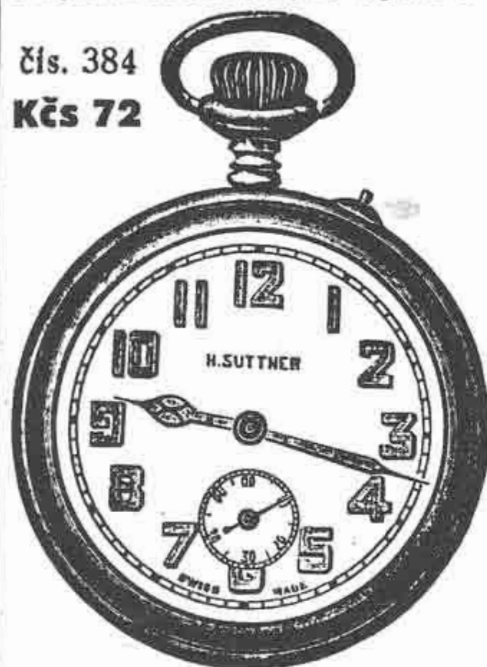
M. Korman a pod.). Poznatky o význame týchto
mikulášskych a liptovských rodákov podnecovali
miestne spolky k ďalšej činnosti a prispievali
k historickému povedomiu Liptákov.

Po r. 1918 enormne vzrástol počet i diferenciacia
spolkov nielen v Mikuláši, ale i v celom Liptove.
Rast sa týkal nielen spolkov kultúrnych, ale
i hospodárskych, telocvičných a športových. Čo-
skoro sa však jednotlivé politické strany snažili
určité spolky dostať pod svoj vplyv, ba často až ich
činnosť riadiť. Pomocou hlasov, získaných spolko-
vou činnosťou, získavali alebo prehrávali voľby
a tým politickú moc. Tak sa stalo, že síce po r.
1918 vzrástol počet spolkov, ale ich rozdrobenosť
ovplyvnená rôznymi záujmami spôsobila, že strá-
cali na údernosti. Niektoré síce získavali na
popularite počtom členov (napr. Sokol), iné sa
vyznačovali kvalitami svojho umeleckého pôso-
benia a aktívnou činnosťou (Živena, Spolok lip-
tovských akademikov). Chýbali však osobnosti,

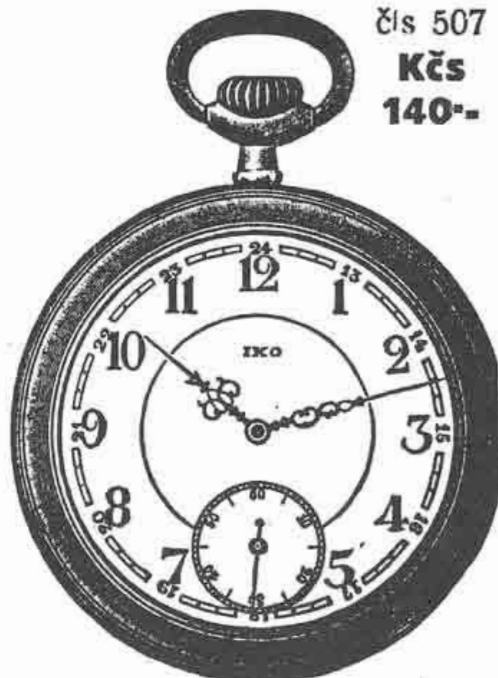
To je ale naozaj lacné, lebo naozaj lacné je to, čo je aj skutočne dobré. A či sú hodinky dobré, to pri kúpe nemôžeme posúdiť, pretože vidíme len vonkajšok. Najdôležitejšie pri hodinkách je ale mechanizmus, vnútorná cena. Tú môže len odborník posúdiť. Najlepší odborníci odporúčajú z presvedčenia Suttnerove hodinky a najmä tie so značkou „IKO“ a „OMIKO“ zo Suttnerovskej továrne vo Švajcarsku. Tuná sú 2 príklady:

čís. 384
Kčs 72

Niklové kot-
vo é re-
mont. Ross-
kopky čís
384 so solid-
ným moc-
ným strojom
bežiacim v
kamenkoch
so sekund
ručičkou, s
rádlovým
svietiacim
číselníkom a
ručičkami
len 72 Kčs.
Ploché kot-
vové re-
montérky č.
507s jemným
„IKO“ stro-
jom, 15 rub.
na sekundu
presné, v mo-
dernom nik-
lovom
púzdre,
veľmi pekné,
s 5-ročnou
zárukou

čís 507
Kčs
140--

Zasiela sa na dobierku alebo keď sa peniaze Kčs 140—
vopred pošlú bez každého rizika, lebo nevyhovujúce sa vymení, alebo sa peniaze vrátia. — Žiadajte
bezplatne veľký ročný katalog o hodinkách, prsteňoch, náušniciach atď. zo zlata, striebra atď. od firmy
H. SUTTNER, továrň na hodinky v BRNE čís. 284.

Vreckové hodinky patrili v Liptove medzi obľúbené konfirmačné alebo maturitné darčeky, ktorým sa dávala najavo dospelosť nositeľa. Inzerát z Tranovského kalendára na rok 1932, príloha XXIX.

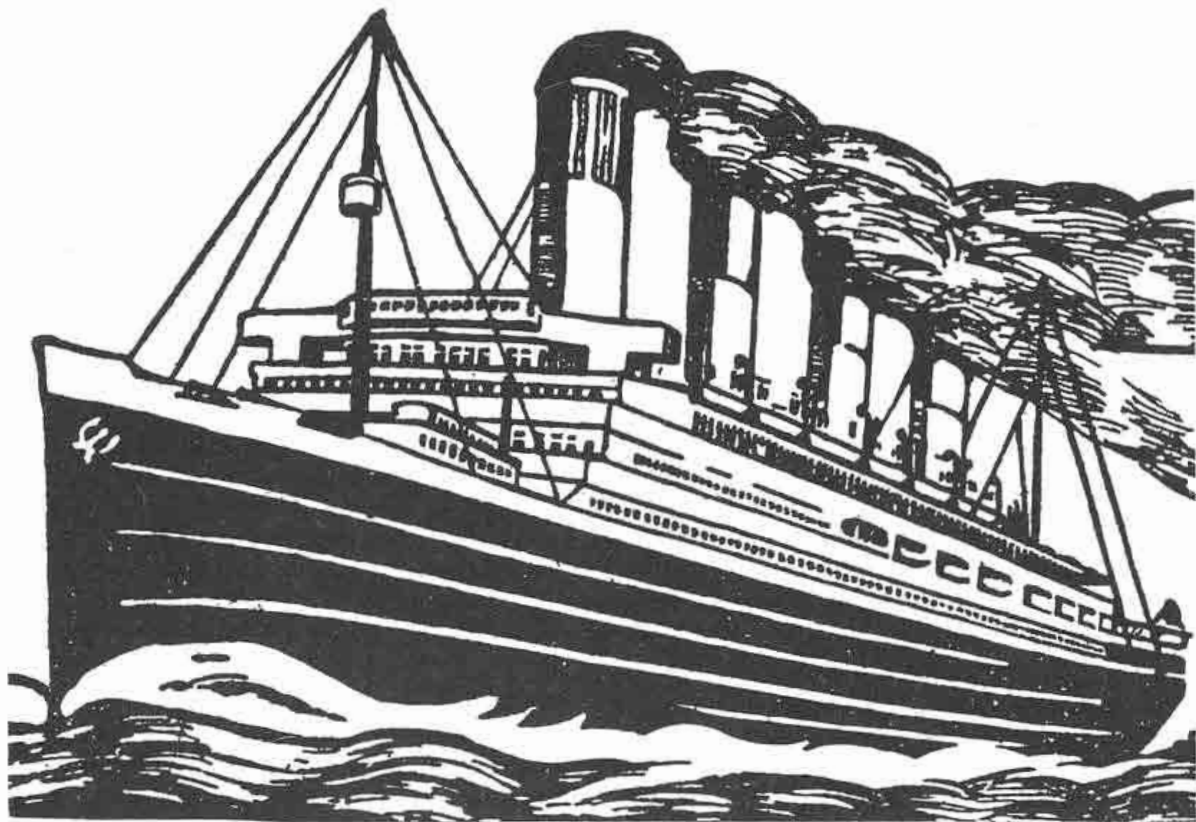
ktoré by pôsobenie spolkov povzniesli nad „skupinárstvo“ a z Mikuláša vytvorili stredisko kultúry napr. i tým, že by konečne boli postavili spoločný viacúčelový kultúrny dom alebo športový areál.²³ A tak vlastne v dobe najväčšieho rastu bol už zakódovaný postupný rozklad starého spolkového života Mikuláša.

*

Špecifikum kultúrneho a spolkového života mesta tohoto druhu nespočívalo v jeho národnej uzavretosti, ale v prelínaní a kontaktoch s etnicitami vlastného prostredia i ďalšieho okolia. Vypozičavame si poznatky Júliusa Paštéku, ktoré sformuloval pri analyzovaní divadelníctva na Slovensku. Podľa jeho poznatkov v kultúre podobne ako v mikroprocesorových integrovaných obvodoch aj dotyky vytvárajú cestu prienikom.²⁴ Nové popudy dotváralo mikulášske prostredie nielen na základe domácich renesančných a reformačných tradícií

a národného cítenia, ale i v duchu ekonomiky napredujúceho mesta ako sídla stolice a jeho zázemia. Určujúcim pri tom bolo úsilie o všeobecný pokrok, úcta k ľudstvu, slobode a prírode. Týmito ideami sa obyvatelia mesta riadili a v dôsledku nich často udávali smer vývinu Slovenska v mnohých dejinných uzlových situáciách (napr. v r. 1848, 1918), čo sa dnes nie vždy dostatočne berie do úvahy.

Tento zložitý a mnohoznačný vývin prebiehal v meste, ktoré malo okolo 3000 obyvateľov (po zlúčení s Vrbicou 5000). Vyše 140 spolkov a rôznych spoločenských ustanovizní založili z vlastnej iniciatívy miestni občania, a to nielen muži, ale i ženy. Zakladanie spolkov vyplývalo z vlastných potrieb a prosperovanie vyžadovalo dve dialekticky od seba závislé zložky: potreby patričného spoločenstva a vedúce osobnosti. Ak táto dialektická jednota bola narušená, spolkový život sa začal narušovať, hoci navonok sa zdal veľmi

Reklamný inzerát pražskej pobočky lodiarskej firmy White star line, obstarávajúcej dopravu medzi Európou a zámorím. Jej služby používali lepšie situovaní vystaňovalci pri návšteve vlasti. Tranovského kalendár na r. 1931 str. 172.

bohatý (napr. v r. 1918–45). Postupný rozpad však nastával aj v súvislosti s ďalšími okolnosťami. V obdobiach, keď sa začal niektorý spolok preferovať (politicky, národne, nábožensky), a ak bol tomu daný priestor a možnosti, silnela spolková rivalita, tá viedla k jeho zvýšenej aktivite (napr. v priebehu 2. pol. 19. stor. slovenské a maďarské spolky). Ak však došlo k inštitucionálnemu výberu jedných spolkov a zrušeniu druhých, vývin sa uberal niekoľkými cestami: Funkciu zrušeného prebral spolok druhý (napr. po zrušení Matice slovenskej časť jej úloh prebrali spolky „Dobrodej“, „Tatran“ a „Tranoscius“). V privilegova-

ných výberových spolkoch došlo spočiatku k rastu členstva a k zvýšenej aktivite, postupne však k útlmu až k živoreniu (napr. po r. 1938, keď organizácie Hlinkova mládež a Hlinkova garda prebrali všetky dovtedajšie telocvičné jednoty). Skúsenosti potvrdzujú, že inštitucionálny tlak a predpisovanie činnosti viedli v spolkovej činnosti k strate iniciatívy občanov. Pretože však medzi ľudské stránky človeka patrí i potreba sa združovať, najprv jednotlivci a potom väčšie skupiny stmeľovali sa vo voľných združeniach, z ktorých sa, ak bola možnosť a potreba, mohli vyvinúť nové spolkové inštitúcie.

POZNÁMKY

- 1 STANO, P.: Bibliografia Liptova. Martin MS, 1968.
- 2 V elaboráte zámerne používame termín stolica, pretože všetky doklady v nami sledovanom období hovoria o Liptovskej stolici a nie župe, ako to vyžadujú novšie historické a geografické práce. – ŽUDEL, J.: Stolice na Slovensku. Bratislava 1984, s. 179.
- 3 BRTÁŇ, R.: Z kultúrnej a literárnej činnosti mikulášskych Liptákov v 16. a 18. stor. In: Liptovský Mikuláš. Zostavil E. Kufčák. Lipt. Mikuláš 1968, s. 91 a ď.
- 4 HUČKO, J.: Osvetovo-buditeľská činnosť G. Fejerpatakyho-Belopotockého v tridsiatych rokoch 19. stor. In: Hist. Štúd. VI. Bratislava 1960, s. 171 a ď.;

- PIŠŤUT, M.: Liptovský Mikuláš a jeho vzťahy k literatúre národného obrozenia. In: *Liptovský Mikuláš*, c. d., s. 114 a ď.
- 5 CHURÝ, Sl.: Liptovský Sv. Mikuláš v 18. storočí. In: *Liptovský Mikuláš*, c. d., s. 69 a ď. – HUSKA, M.: Liptovskí murári. In: *Liptovský Mikuláš*, c. d., s. 46, 47.
- 6 Prvé doklady o cechu v Lipt. Mikuláši sa viažu k cechu ševcov a pochádzajú zo 16. stor. V priebehu ďalších storočí tu vyrástli ďalšie, väčšinou združené cechy: pôsobili tu kováči, zámočníci, čizmári, kožušníci, krajčíri, garbiari, stolári, remenáři, klobučníci, mäsiari, farbiari. – HOUDEK, F.: *Cechovníctvo na Slovensku*. Martin 1943. – HORVÁTHOVÁ, E.: *Remeselnícke zvyky v Kežmarku na počiatku minulého storočia*. In: *Acta Ethnologica Slovaca*. Bratislava 1974, s. 123 a ď.
- 7 V textovej dokumentácii pripravovaného záverečného elaborátu, týkajúcej sa spolkovéj činnosti v Liptovskom Mikuláši, sa podarilo sústrediť doklady o činnosti ca 140 spolkov, ktoré tu pôsobili v r. 1830–1945. – *Katalóg výstavy: Bürgersinn und Aufbegehren*. Wien 1988.
- 8 Slovenské národné noviny 1845, s. 40, 41, 48, 131, 134, 183, 170, 173, 199, 203, 227; 1846 s. 23, 33, 319, 320, 350, 359, 489; 1847 s. 7, 31, 147, 165; 1848, s. 252.
- 9 Účastníkmi zakladajúceho zasadania TATRÍNU r. 1844 v L. Mikuláši z radov zemanstva napr. boli: Gašpar Fejerpataky (knihár z L. Mikuláša), J. Guoth (lekár z Hýb), Samuel a Bohdan Hroboňovci (zo Sielnice), Ct. Cochius (ev. farár z Oravy) – Fejerpatakyho komisionári z radov zemanstva v r. 1830–35 boli z Liptova: I. Čemický, F. Lehocký, J. Luby, I. Matiašovský, F. Palugyay, L. Parwy, J. Pográc, K. Pongrácz, M. Szentiványi; z Turca: J. Kossuth, P. Platty, B. Platty; z Oravy: J. Kubinyi. – HUČKO, J.: cit. dielo; – Podľa G. Úrama do kruhu liptovských zemanov píšúcich v pol. 19. stor. po slovensky patrili: J. Čemický, K. Čemický, J. Kiszelyová, K. Kiszelyová, A. Plathy, I. Pongrácz, A. Radvansky, E. Ruttkay, B. Szentiványi, Gr. Vitáliš, T. Vitálišová. – URAM, G.: *Zemianski veršovníci slovenskí*. In: *Slov. Pohľ.* 1884, s. 752; 1895, s. 96, 189, 318; 1896, s. 502; – BRTÁŇ, R.: *Z osudov liptovských národovcov v roku meruósmom*. In: *Zore nad Kriváňom*. Lipt. Mikuláš 1948, s. 119 a ď.; – VARŠÍK, B.: *Otázky vzniku a vývinu slovenského zemanstva*. Bratislava 1988.
- 10 HALÁSZ, Z.: *Kurze Geschichte Ungarns*. Budapest 1974, s. 158–168.
- 11 Medzi starších odborníkov takéhoto čítania patrili: M. Kubinyi, rodák z Demänovej, právnik, historik a archeológ. Od r. 1875 pôsobil ako riaditeľ Oravského komposesorátu. R. 1918 svoju vzácnu archeologickú zbierku daroval Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine umelecký historik D. Radocsay, ktorý sa stal u nás známym súpisovou prácou: *A Középkori Magyarországh Táblaképi*. Budapest 1955. Nou vlastne vytvoril prvý súpis gotických tabuľových maliieb Slovenska. – Medzi známých odborníkov pôsobiacich po r. 1945 na Slovensku, pochádzajúcich z liptovských, oravských a turčianskych zemianskych rodín, patria: národný umelci Mária Medvecká, Viliam Záborský, Ladislav Čemický; medzi odborníkov a umelcov: napr. historička umenia K. Biathová z rodiny Pongráczovcov, reštaurátorka K. Ricottiová, rod. Palugyaiová, jej otec ak. maliar Z. Palugyay, a pod.
- 12 Pozri poznámky 6, 9 – *Encyklopédia Slovenska*, heslá Cechy a Remeselnícke zvyky.
- 13 V rokoch 1830–1848 hrali vo Fejerpatakyho divadle tieto dievčatá a ženy: Š. Ballová, Z. Bellová-Duvalová, A. Borsíková, M. Hodžová (ako dievčatko), M. Krchová, A. Krivošová, Z. Miková, L. Makovická, L. Schnittová, A. Sokolová, Z. Srenková. – V r. 1861–1871 patrili medzi najpopulárnejšie herečky: M. Hodžová (v r. 1861–4 vystupovala 12 krát), M. Žuffová (1862–67 11 krát), Z. Šimonová (1863–71 12 krát), A. Miková (1863–68 11 krát), K. Hoffmannová (1864–71 21 krát), K. Augustiniová (1866–71 10 krát), M. Bauerová (1866–1880 14 krát), M. Kubanyiová (1868–1875 11 krát). V r. 1861–1909 ich počet (herečiek) vzrástol na 156. *Slovenské pohľady* 1851, s. 39, č. 5, s. 40, 41, 1852, s. 207, 208; – *Listy V. Paulíny Tótha M. Hodžovej*. Bratislava 1961, s. 54, 55, poznámky na s. 170, 171.
- 14 Postoj mikulášskych žien a dievčat v revolučných rokoch 1848–49 zovšeobecnil I. Stodola v dráme *Marina Havranová* (1941). Motív našiel v tradíciách svojej rodiny. – Oslavy poriadané z iniciatívy žien a dievčat v Mikuláši z príležitosti založenia Matice slovenskej i prvého výročia Memoranda opisuje v citovanej publikácii V. Paulíny Tóth, s. 54, 55, poznámky na s. 157. – Na oslavách poriadaných z príležitosti 60. výročia založenia Národného divadla v Prahe r. 1916 sa pod vedením Vavra Šrobára z Mikuláša zúčastnili dve členky Tatranu: Oľga Janošková a Oľga Páľková, z Ružomberku O. Houdeková a manželka novinára Beniaka.
- 15 R. 1929 delegovali na kongres v Budapešti a Berlíne tieto funkcionárky Živeny: Oľgu Žuffovú-Paľovu a Máriu Lackovú-Jurkovú. – *Živena*. Martin 1931, s. 202.
- 16 Prvou slovenskou učiteľkou s odborným pedagogickým vzdelaním v Lipt. Mikuláši bola matka nár. umelca Ivana Stodolu Ludmila Stodolová, rod. Bauerová; prvou mikulášskou slovenskou maturantkou jej dcéra Ľudka, vydatá Hollá. Koncom 19. stor. Vajanský poslal svoju dcéru Oľgu na štúdiá do Petrohradu na Mariánsky inštitút. V r. 1913 na Sorbone v Paríži ukončila štúdium literárnej histórie Elena Turcerová-Devečková, pôvodom dcéra turčianskeho šafraníka, žijúceho v Rusku. Od r. 1914 žila na Slovensku a bola činná v D. Kubíne a Bratislave ako prekladateľka a pedagóg.
- 17 Evanjelici mali svoje centrum pri tolerančnom kostole (1785), pri škole (postavenej pôvodne z dreva na mieste dnešnej galérie Petra Bohúňa) a pri ev.

- fare. Všetky budovy stáli na rozhraní záhumní Mikuláša a Vrbického Huštáku. Katolíci mali stre-disko pri r. k. kostole (1280), ktorý bol situovaný na južnom konci námestia, a pri škole postavenej pri ňom. Synagoga stála v dvore obohanom z jednej strany dvormi západnej strany námestia, z druhej dnešnou Štúrovou ulicou a z ďalších dvoch dvormi Mikulášskeho Huštáku. V tomto dvore bola aj škola a šachterňa. Stoličný dom začali stavať r. 1713 (tretie podlažie pochádza z r. 1906), situovali ho do stredu námestia. Do dokončenia stavby sa stoličný výbor schádzal v Pongrácovej kúrii (dnešná budova múzea Janka Kráľa). V prvých storočiach existencie stolice schádzali sa jej predstavitelia najčastejšie v Liptovskej Mare.
- 18 Napr. r. 1846 do čitateľského spolku vo Važci prichádzali tieto noviny a časopisy: Slovenskie národné noviny, Orol tatranský, Pesti Hirlap a český Zlatodol. V Hybiach zase čitateľský spolok k novinám objednal aj mapu sveta, aby bolo možné záujemcom názorne demonštrovať miesta svetového diania. Slovenskie národné noviny 1854, č. 15, s. 58, č. 37, s. 146, 147, 1846, č. 90, s. 358, 359.
- 19 Napr. inzerát týkajúci sa rečových znalostí učňov: Národné noviny 1902, inzerát č. 209; koncertov Tatanu: Národné noviny august 1888 a august 1904.
- 20 Tatran, Robotnícky spevokol a divadlo mali určitý čas spoločných režisérov, dirigentov V. Friedmanna

ml. a D. Bodického, neskôr Friedmannovo miesto zaujal garbiar M. Škorík. Garbiarsky dorast účinkoval aj v Spevokole ev. mládeže a navštevoval Nedeľný spolok, ustanovizne založené J. Janoškom koncom 19. stor.

- 21 Túto vlastnosť mikulášskych divadelníkov i návštevníkov poznal už v 60. rokoch 19. stor. V. Paulíny Tóth, kedy bolo mikulášske divadlo na najvyššej umeleckej úrovni a uvažovalo sa o zriadení samostatnej divadelnej budovy. – Listy V. Paulíny Tótha Maríne Hodžovej. Bratislava, 1961, s. 19, 33.
- 22 Slovenské pohľady 1905, s. 307.
- 23 Z prestížnych dôvodov zač. 30. rokov 19. storočia každá cirkev postavila vlastný kultúrny dom, a to evanjelický, v tzv. Farskej uličke pri ev. kostole (1932) a katolíci renovovali r. k. školu, ku ktorej pristavili aj sálu využívanú ako kino. Renovovala sa sála Čierneho orla, kde bolo umiestnené druhé kino. Telocvične boli v meštianke a v gymnáziu a striedavo ich podvečer využívali rôzne telocvičné jednoty (v gymnáziu cvičil Sokol a Makkabi a v meštianke FRTJ). Športový klub Kriváň si požičiaval hrište od Makkabi a hokejisti hrali na klzisku Sokola. ČTK vlastnil chaty v okolí, o ktoré sa vzorne staral, a tým zabezpečoval v lete turistiku a v zime lyžovanie v Nízkyh a Liptovských Tatrách.
- 24 Referát predniesol na konferencii Umenovednej spoločnosti pri SAV, venovanej vzťahom medzi českou a slovenskou kultúrou vo februári 1989.

DAS GESELLSCHAFTSLEBEN IN DER STADT LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ IN DEN J. 1830–1945

Zusammenfassung

Die Autorin verallgemeinert die Erkenntnisse aus der Erforschung historischer, literarischer und journalistischer Belege über das Gesellschaftsleben und über verschiedene gesellschaftliche Organisationen in der Stadt Liptovský Mikuláš, dem Sitz des ehemaligen Komitates Liptov, im Zeitraum von 1830 bis 1945. Die mit den Augen des Ethnographen betrachtete Problematik weist auf eine Reihe von Problemen hin, die in den bisherigen historischen und literar-historischen Arbeiten entweder nur am Rande bearbeitet oder überhaupt nicht in Erwägung gezogen wurden.

Vom Aspekt der Kulturentwicklung wirft die Autorin folgende Fragen auf und sucht auf sie auch Antwort zu finden:

- Warum und wie die Anfänge des Vereinslebens in Liptovský Mikuláš mit dem kulturellen und Handwerkerhinterland im Komitat Liptov zusammenhängen.

- Inwieweit Persönlichkeiten, wie es G. Fejerpaky-Belopotocký und M. M. Hodža waren, die den Beginn und die Entfaltung des Vereinslebens in Liptovský Mikuláš und in der Region Liptov überhaupt beeinflussten (eine Prämisse, von der die Literaturgeschichte ausgeht) oder ob diese Anfänge auch mit der gesamten ökonomisch-gesellschaftlichen Entwicklung sowie mit der Situation in der Stadt und im Komitat zusammenhängen.
- Ob im Vereinsleben der Stadt künstlerisch-volksbildnerische Institutionen bestimmend waren oder ob auch weitere Organisationen, wie wirtschaftliche, Finanz-, touristische, Sport-, Gesundheits- und Feuerwehrvereine mitwirkten. Inwieweit sie spezifisch slowakisch waren oder ob und wie sie mit der gesamten Entwicklung in Ungarn und in Mitteleuropa zusammenhängen.

- Wie die Transmission der Kultur-, Aufklärungs- und ökonomisch-gesellschaftlichen Tätigkeit vom Sitz der Komitatsverwaltung aus in Richtung zur Provinz und umgekehrt verlief.
- Inwieweit sich die Liptover Landeute und die Frauen aus Liptovský Mikuláš am Gesellschaftsleben beteiligten.
- Ob und inwieweit das untersuchte Gesellschaftsleben in der geschlossenen slowakischen Umwelt verlief oder ob es auch ein Ergebnis von Kontakten und Vermischungen mit madjarischen, deutschen (ev. jüdischen) Vereinen war. Unter welchen Umständen sich diese ethnisch und religiös andersartigen Vereine in sich abkapselten und wann sie sich anderen Vereinen öffneten.
- Wann entwickelte sich die Schaffenskraft des Vereinslebens im Bewußtsein zu einem individuellen, künstlerischen und wissenschaftlichen Schaffen.
- Wann und mit welchen Folgen äußerte sich die Zersplitterung des Gesellschaftslebens und seine Abhängigkeit von den politischen Parteien.
- Wann begann die Bevorzugung mancher Vereine vor den übrigen und was bedeutete eine solche Privilegierung für die weitere gesamte Entwicklung der Stadt Liptovský Mikuláš.

Die Erforschung dieser Fragen aufgrund der Analyse der Vereinstätigkeit in der Stadt Liptovský Mikuláš führte die Autorin zu diesen Schlußfolgerungen:

Das Spezifikum des Kultur- und Vereinslebens einer Stadt dieser Art beruhte nicht auf ihrer nationalen Geschlossenheit, sondern auf der gegenseitigen Vermischung und auf den Kontakten mit den Ethnizitäten der eigenen Umwelt und der weiteren Umgebung. Neue Impulse verarbeitete die Stadt auf der Basis der heimischen Renaissance- und Reformationstraditionen und des nationalen Empfindens sowie im Geiste der Ökonomik einer vorwärts strebenden Stadt als des Sitzes eines Komitates und seiner Umgebung. Bestimmend war dabei das Streben nach allgemeinem Fortschritt, die Achtung der Menschheit, der Freiheit und der Natur. Nach diesen Ideen richteten sich die Einwohner der Stadt und ihnen zufolge waren sie oft richtungweisend in der gesamten gesellschaftlichen Entwicklung der Slo-

wakei in vielen historischen Wendepunktsituationen (z. B. im J. 1848 und 1918).

Die Stadt hatte etwa dreitausend, nach ihrer Vereinigung mit der Nachbargemeinde Vrbica insgesamt fünftausend Einwohner. In ihr wirkten über 140 Vereine und verschiedene Vereinsinstitutionen, die die örtlichen Bürger aus eigener Initiative gegründet hatten. Die Gründung dieser Vereine entsprach ihren eigenen Bedürfnissen und zu ihrem Prosperieren waren zwei, dialektisch voneinander abhängige Komponenten erforderlich: das Bedürfnis der betreffenden Gemeinschaft und führende Persönlichkeiten. Wenn diese dialektische Einheit gestört war, begann das Vereinsleben zu verfallen, obwohl es nach außen hin noch reich und rege erscheinen mochte (z. B. in den Jahren 1918–1945). In Zeiten, wenn man begann, irgend einen Verein zu bevorzugen (in politischer, nationaler oder religiöser Hinsicht) und wenn dazu der Raum und die Möglichkeit gegeben waren, wuchs die Rivalität der Vereine und dies führte zu einer gesteigerten Aktivität, wie z. B. in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts die Tätigkeit der slowakischen und madjarischen Vereine. Wenn es jedoch zu einer institutionellen Bevorzugung mancher Vereine und zur Auflösung anderer kam, verlief die Entwicklung auf mehreren Wegen: die Funktion des aufgelösten Vereines übernahm ein anderer. So übernahmen beispielsweise nach der Auflösung der Matica slovenská die Vereine „Dobrodej“, „Tatran“ und „Tranoscius“ einen Teil ihrer Aufgaben. In den privilegierten exklusiven Vereinen trat anfangs ein Anwachsen der Mitgliederzahl und eine Steigerung ihrer Aktivität ein, allmählich zeigte sich jedoch ein zunehmender Verfall, der bis zum Vegetieren führte (z. B. als nach dem J. 1938 die Organisationen der Hlinkajugend und der Hlinkagarde alle bisherigen Turnvereine übernahmen). Die Erfahrungen beweisen, daß institutioneller Druck und das Reglementieren der Tätigkeit im Vereinsleben zum Verlust der Bürgerinitiative führen.

Da jedoch das Bedürfnis sich zu vereinigen zu den Wesenszügen des Menschen gehören, schlossen sich zuerst Einzelne, dann größere Gruppen zu freien Vereinigungen zusammen, aus denen sich dann, wenn die Möglichkeit und das Bedürfnis vorhanden waren, neue Vereinsinstitutionen entwickeln konnten.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,–; celoročné predplatné Kčs 104,–

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 38, 1990 № 1–2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 38, 1990, No. 1–2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 38, 1990, No. 1–2

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

TELOCVIČNÁ JEDNOTA SOKOL V PEZINKU
 poriada dňa 4. februára 1928 u p. Demoviča

ŠIBRINKY

Ráz: jaro, leto, podzim a zima — Hudba peš. pl. č. 29
 Začiatok o 20. h. — Vstupné 20 Kčs a obecná dávka.

Dozvuky Šibríniek dňa 18. februára 1928
 „u Zeleného stromu“. — Vstupné ľubovoľné.

*Príležitostky o poroaz u s. Krupovej. — Tdto pozvánka
 platí i na dozvuky. — Len pre pozvaných.*

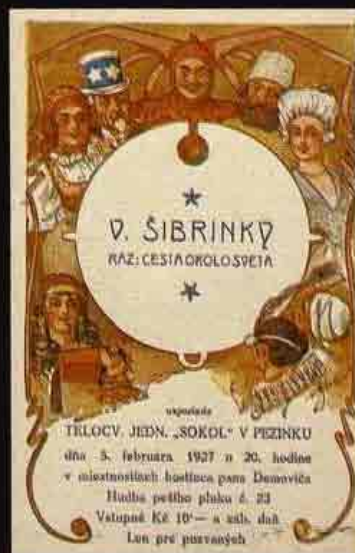
V nedelu
 1. února 1928
 v 7 hod. večer.

ŠIBRINKY

TEL. JEDN. „SOKOL“
 V PEZINKU

V miestnosti
 „Zeleného stromu“

Vstupné 20 Kčs. Len pre
 pozvaných. Ráz:
 2 polhodiny do polnocy.

★
 V. ŠIBRINKY
 RÁZ: CESTA OKOLO SPEIA
 ★

organizuje
 TELOCV. JEDN. „SOKOL“ V PEZINKU
 dňa 3. februára 1927 u 20. hodine
 v miestnostiach hostinca pana Demoviča
 Hudba petého pluku č. 23
 Vstupné Kčs 10 — a sals. daň
 Len pre pozvaných

T. J. SOKOL v Pezinku

poriada dňa 31.ho decembra 1929 v Sokolovni

silvestrovský večierok

s bohatým programom a tanečnou zábavou, na
 ktorý Vás i s ct. rodinou srdečne zve. Začiatok
 o pol 8 hod. večer. / Vstupné Kčs 5 a odznak
 Kčs 5. / Siolové zariadenie! Len pre pozvaných

Predpredaj vstupeniak u s. Krupovej.